

ISMERKEDJÜNK!

Úton-útfélen halljuk kiabálni, hogy korunk eddigelé nem is sejtett új tudományokat teremtett. Ezek közzé tartozik az is, a melyről a trombitát nem annyira szerényebb kezdői és rendszerzői, mint emezek vert úton haladó tanítványai harsogtatják: az összehasonlító nyelvészet. Nem hozom kétségbe ennek sem érdekességét, sem — a mennyiben a tudományt illetőleg haszonról, jól érteve, szó lehet — hasznosságát, csak azt jegyzem meg, hogy valamint a teremtés vagy, ha úgy tetszik a „fejlődés“ folytán, mihelyt a kellő körülmények és szükséges feltételek eléállottak, azonnal új és az előbbieknél általán véve tökéletesebb lények keletkeztek, úgy jöttek létre az emberi mivelődés terén is új csoportjai az ismereteknek, új tudományok. És míg némelyikök születése s növekedése nem ütött lármát, — a mi későbbi fontosságukat s elterjedésüket legkevésbé sem csökkentette, — másoké martyrokat szenvedtetett; voltak olyak is, melyeknek a bámuló világ már előre hymnusokat zengedeztetett. Ime az attractio elméletét Pope egy epigrammával üdvözlé, melynek eredeti szövege nem jut eszembe, de eléggé sikerült magyar fordítása imígy hangzik:

Sötétben vala a természet s törvénye

Szólt Isten: légy Newton s meg lón a nap fénye.

Hadd dicsőítsék hát kéjök kedvök szerint alkotói, tanítói és tanulói az összehasonlító nyelvészetet is; csak azt szeretném, hogy ne lennének olyan nagyra vele, ne henczeznének, mindenekfelett pedig ne becsmérelnék az ó-világ tudományos culturáját és ennek szövivőit, kik nem egy tekintetben maig is mestereik lehetnének, sőt valóban azok is ¹⁾ Az új-kor dicsősége templomát az ó-korinak

¹⁾ Pánini és Vopadeva nélkül, kik szint oly véletlenül és váratlanul jelentek meg az európai philologusok sergénél, mint Castor és Pollux a Regillus tó melletti csatában a római hadsereg segítségére, aligha megszületett volna, ki tudja meddig, a philologia comparativa. A hinduk előtt oly esodás eseménynek tünt fel a grammatica (vyākaranam = elemzés), hogy szerkesztését közvetlen isteni sugallatnak tulajdonították. L. Katha-sarit-ságara. Taranga 4. v. 20, és következők.

rómjain építeni akarni, legalább is nagyon kétése eredményű vállalat.

De ha már egyszer meg lett az új tudomány, — a mint hogy meg is kellett lennie, mikor a kellő körülmények és feltételek eléállottak, t. i. mikor a számos nyelvek ismerete ugyszólva nyakunkra nővén, rendet kellett hozni a chaosba, gondoskodni a nyelvek osztályozásáról, mely az áttekintést lehetővé tegye és a munka felosztását könnyebbítse — ekkor mondom helyén volt részünkről is megismertetni hazánkfiával anyanyelvökön az összehasonlító nyelvészetet. Óhajtható vala az is, hogy valamelyik kompetens, derék tudósunk eredeti magyar munkában gyujtson e téren új világot; de óhajításunkkal mind e mai napig legfeljebb csak reménység párosult. Dolgoztak ugyan e téren az ural-altai nyelvek uradalmában jeles tudósaink — mesterek és tanítványok — de a mit dolgoztak, a nem maga a tudomány, hanem csak egyoldalú — kétszeresen egyoldalú — alkalmazása. Az a gondolat tehát, hogy idegen mű pótolja fordításban, legalább egy ideig, a hiányt, igen is kor- és czélszerű vala.

Azt sem hibáztathatni, hogy az e végre választott mű nem az egész tudományt, hanem csak egy részét fogja fel, mert ez a rész — ab uno disce omnes — az egésznek a menetével, módszerével, vizsgáló eljárásaival világosan, szépen megismerkedtet; a mű terjedelme, mint kezdő könyvhöz illik, igen mérsékelt, minélfogva a mindjárt czimzendő fordítás megjelenését már előre lehetett üdvözölni. Magam is siettem volna felvenni az üdvözlő sellegget, de gyanakodó természetem várakozásra intett, addig t. i. míg a műnek nem csak létét és miségét tudom, hanem minő voltával is alaposan és szőréről-szálára megismerkedem. Tanulmányom tárgyává tevém tehát és vizsgálatom eredményét ezennel közzé teszem.

A könyv czime a fordításban: ¹⁾ „Bevezetés az összehasonlító nyelvtanba, különös tekintettel a classicus nyelvekre. E. Egger nyomán dolgozta Bartal Antal. Budapest. 1883.“ 8-adrét.

A könyv tartalmáról, mint első tekintetre látszik elég világosan értesít a czime. De közelebről kutatva meghiusul ez a kedvező vélemény. A mű ugyanis, mint kitetszik az eredeti czimből, az összehasonlító grammatica rendszere a görög, latin és francia nyelvekre alkalmazva. Tehát nem csupán „különös tekintettel“ szól róluk amúgy mellékesen, hanem egyenesen, tüzetesen tárgyalja is. A francia czim ugyan nem nevezi meg; de a ki a francziák irodalmát ismeri, annak érthetően kifejezi e szavaiban: „a három,

¹⁾ Az eredetiben: „Notions élémentaires de grammaire comparée, pour servir à l'étude des trois langues classiques. — Par E. Egger.“ Paris. 18-rét. 1852, 8-me éd. 1880. 18-o.

classicus nyelv“: holott a magyar czimbeli: „classicus nyelvek“ alatt vagy — szűkebb értelemben — csak a görög és latin, vagy — tágabban érteve — minden nyelvet gondolhatni, a melynek tanulmányozásra méltó irodalma van. A czím fordítása e szerint hűtelen. De hűtelen abban is, hogy a munka nem „bevezetés“, hanem az illető tudomány per apices ugyan, de teljesen és rendszeresen van előadva benne.

Nyomozzuk már most a többi hűtelenséget is, melyekre ebből az elsőből méltán következtethetünk. Mielőtt azonban hozzá fognék, előre kell bocsátnom: 1) hogy a czimzett könyvet az „E. nyomán dolgozta“ követelés szavakba foglalt állítás ellenére is, csupán fordításnak tekinthetni; 2) hogy a fordítást olvastam előbb, és csak akkor vettem vele össze az eredeti szöveget, mikor gyanítottam hogy:

Something is rotten in the state of Danemark, (magyarul: kutya van a kertben). Ez az oka, hogy a hibák felsorolásában a lap-számok a fordítmányéira vonatkoznak; 3) hogy csak azokat a helyeket idézem, a melyeket hibásoknak tartok, még pedig oly teljes számmal, hogy a mennyi passust kihagyok, azok ellen semmi vagy igen csekély a kifogásom.

1. lap. „Egy nyelvnek a nyelvtana mindazon szabályok özszesége“ stb. A kinek van egy csepp, nem mondom esze a logikához, hanem csak érzéke az euphonia iránt, miképp irhat oly csunya tautológiát, a milyenek volnának: *lábom láb fájása*, egy *disznónak disznólába*, a *föld földrajza*. Az eredeti szövegben igaz, hogy „la grammaire d'une langue“ van, de ebben nincs sem tautologia, sem tautophonia, legfelebb egy kis redundancia. Ilyes baklövés a könyvnek mindjárt kezdetén — malum omen!

„egyes nyelvtanait“ — (Germanismus: die *einzelnen Sprachlehren*. De a francziában „*particulière*“ van s ez németül „*besonder*“, magyarul külön vagy saját.

„procédé“ B. szerint: „tény“, másutt: „nyelvtény“, szerintem: *eljárás*.

„közös számú . . .“ — Nem tudom mit tesz ez az epitheton. „*idée*“ B.-nak „fogalom“. Hát ezek: János, III. Napoléon. Páris, az én bölcsöm stb. fogalmak? A fr. általában csak eszmét ért.

„les langues qui se parlent ou se sont parlées“ röviden csak így van fordítva: „beszélt valamennyi nyelv. Ki van hagyva a „most vagy valaha.“ Hiszen beszélni, beszélnek most is, de nem minden nyelvet. A franczia az úgynevezett „*grammaire universelle*“-t gondosan és teljesen akarja jellemezni, holott a rövidített fordítás csökkenti a szabatossgát.

„az összehasonlítás útján nyert szabályok rendszere“, ebből van ferditve: „les règles qu'on trouverait en usage dans toutes“

les langues — 1. A hypotheticus ítélet categoricussá van téve. 2. A szabályokat az összehasonlítás alkalmával *lettük*, nem „általa nyertük“, miből hamis eszmét vesz az olvasó. 3. A comparativa philologia a közös szabályokat constatatálja és elésorolja, de „rendszer“-t nem csinál belőlök. Ez a nyelv-philosophia feladata.

„De mennél tovább haladunk a nyelvek tanulásában, annál inkább tapasztaljuk, hogy mind csekélyebbre apad a valamennyivel“ (olv. valamennyijökkel) „közös nyelvtények“ (olv. eljárások = procedés) száma.

„jóllehet reménylhetni, hogy a kutatások a tudomány ezen terjedelmes ágában fényes eredményekre jutnak.“ Francz.: „Quoi que l'on doit espérer des recherches qui se continuent sur ces vaste sujet.“ Azaz: „Bármit¹⁾ reményljünk is“ stb. A „fényes eredmények“-ről az eredeti szövegben egy szó sincs, ez azokat (indirecte) tagadja. Aztán, kutatók igenis juthatnak eredményekhez, de a kutatások hogyan? Megint: az ember juthat pl. szegénységre, de célra vagy eredményre nem mondjuk, itt hoz, hoz a kellő rag. Végre: „vaste“ több mint „terjedelmes“, legalább is: „rengeteg.“ (*Rengeteg síkság.* M. Ny Sz.) Mindezekből nem „győződhetünk meg“, hogy B. világos, jó magyarságra törekedett; de igenis kezdjük gyanítani, hogy francziául tán nem tud jól. „Ismereteink lényeges állapota mellett,“ azt akarja mondani, hogy: Ismereteink jelen állapotában. Latin nyelvtan szerzője tudhatná, hogy *actualis* nem tesz „lényeges“-t. Az innen származott *actuel* = thatsächlich, gegenwärtig, jetzig, a mint minden francziánémet szótárban láthatni. *) valamint azt is, hogy „l'état actuel“ = der gegenwärtige Zustand.

Az „egyetemes nyelvtan“ értelmezése után ki van hagyva az eredeti szöveg igazító megjegyzése: „Par un abus de langage . . . ces mots de *grammaire générale* ou *grammaire universelle* ont été souvent employés et le sont encore, comme synonymes pour désigner les règles de grammaire que l'on trouve dans le plus grand nombre des langues connues.“

„Ha a szókat, a grammaticai alakokat, a mondat szerkezetet több nyelvben összehasonlítjuk . . . foglalkozásunk neve: összehasonlító philologia.“ A „mondat szerkezet“-ét *Egg.* a későbbi kiadásaiba szurta be. Ha én fordítom a könyvet, megjegyzem vala, hogy a nevezett tudomány még alig érkezett a syntaxisig; sőt Grimm és Hunfalvy P. éppen perhorrescálják.

„a franczia *ment* végű szók . . . a megfelelő latin *mentum* végű szókból . . . keletkeztek.“ A magyar „mondat szerkezet“ más-képp rendezné, t. i. így: „a *mentum* végű megfelelő latin szók-

¹⁾ Quoi que és quoque különböznek.

²⁾ Lásd: Schwan, Thiebaut, Molé, stb.

ból“ stb. Aztán a fr. szöveg nem él ezzel a határozatlan szóval: megfelelő, hanem világosan írja: „az azon törzsökü latin szók-ból“ stb.

p. 2. „a görög genetivus absolutus-t (összehasonlítjuk) a lat. abl. absolutus-sal, stb. (ezt a passust is csak a későbbi kiadásokban lelem).

„De van a philológiának *egy másik óga is*, mely a nyelvekben a tünemények okait és a nyelvek egymáshoz való viszonyát fűrkészi.“ Ezt a kakuk-tojást B. csempészte a poszáta-fészekbe. Csakhogy Egger nem poszáta, s ha észreveszi, kidobja a kéretlen adományt. A fr. sz. ugyanis megkülönböztetvén és értelmezvén az előbbieken az „átalános nyelvtant“ és az „összehasonlító nyelvészetet“, miszerint amaz a *közös* tényeket, ez pedig a *különböző*-ket tárgyalja, imígy folytatja: „Világos, hogy a föllebb értelmezett kétféle tanulmányt nem igen lehet egymástól elválasztani és hogy azok egymást kölcsönösen segítik.“ A fordítás ellenben azt sugallja, mintha volna ama két tudományon kívül még egy harmadik is, melyről valamint a (nyelv) „tünemények okairól“ stb. Egger semmit sem tud. A kimutattam hamisítás következménye aztán az, hogy a tudomány e harmadik „ágát“, mely E. szerint ama két tanulmány combinatiója s tovább vitele, „összehasonlító nyelvészet“-nek nevezi: kétszeresen ferdtívén; mert a sz. *grammaire comparée*-t ír, melynek más neve, ugyancsak szerinte: *linguistique*. Az összehasonlító nyelvészet = *philologie comparée* pedig ama második tanulmány neve. Legalább is értesítnie kell vala a fordítónak az olvasót a felől, hogy szerinte: *linguistique* = nyelvészet és *philologie* = philologia.

„eljárás“ itt már helyesen van fordítva a fr. *procédé*.

„magyar, finn, lapp, vogul nyelv[ek]ben“, ismét nem ide tartozó kakuk-tojás.

„ezen ragok sora képezi“, olv. az ilyes ragok sorát nevezik (s'appelle).

„alakjában“, olv. alakjaiban.

„kutatásainkban“, fr. „*et par quelques autres rapprochements*.“

Hisz' alább éppen mellőzni akarja a „kutatásokat“ s B. ezt is bona fide lefordítja.

„ki fogjuk mutatni“, fr. nous apprécierons.

„becsét“, fr. *l'importance de cette étude*.

p. 3. „Belevonjuk a magyar nyelvet is“, t. i. Bartal, — ki kérte réá!?

„tökéletesen független“, stb. az „összeség . . . független“ (sic); fr. a „*törvények és igazságok*“ függetlenek. A „tökéletesen“ kakuk-tojás.

„nyilvánítják és védelmezik“, fr. *exposent ou discutent* (adják elé vagy vitatják.)

Továbbá nem „véleményt“ hanem „theoriákat“.

„oly meggyőződéssel,“ fr. *qu'ils croient*.

„A görögök és latinok tanítványai a modern tudósok.“ Igazítva: „Az újkor tudósai tanítványai lévén a görögöknek és latinoknak“ — (vagy: „a görögöktől és latinoktól tanulván“) — „sokáig követték ezen eljárást“ — jobb renddel: „ezt a módszert követték sokáig.“

p. 4. „kiindultak a feladat analysiséből, hogy tanulmányozzák“ stb. — Igaz. „a mondat elemzésétől indulva tanulmányozták“ stb. — Proposition = *Satz* és nem: „Aufgabe.“ Annyira közönséges és mindennapi mű-szó ez a francia nyelvben, hogy esz-dálokzni kell nem tudásán. Ismertetését a jegyzésbe útasítom.¹⁾

„Comme les philosophes aimaient à saisir l'homme dans ce qu'ils,“ stb. Fordításban: „szerették tanulmányozni“ se nem hű, se nem magyar. *Szerették volna rajta kapni* (az embert, a természeti állapotán) . . . hic sensus!

„L'idée“ l. felebb.

„ugy kutatták . . . nyomait“, fr. *poursuivaient l'idée d'une langue primitif*.

„a sok önkényes és kalandos rendszer“ fr. *plus encore de systèmes arbitraires et aventureux*.

„újabb korban mintegy félszázadja“ fr. *surtout depuis stb. theorie* B.: elem!

„bölcsészeti elemek“, igazabban: az *oly b.* elméletek (théories.)

„e szerint a methodust,“ igaz.: *módszereiket* (t. i. a „tanulmányokéit“.)

„Mindinkább belátták a bölcsészeti elemek veszedelmes voltát, melyek nem a tények megfigyelésén alapultak. Belátták, hogy annak kipuhatólása, vajjon melyik a világnak első primitív nyelve, mily távolság választja el azt az előttünk ismert nyelvektől, tehát az eredeti grammatika feltalálása bárcsak hozzávetőleg is a lehe-

¹⁾ La Proposition est l'énonciation d'un jugement, quand je dis: Dieu est juste, il y a là une proposition . . .

Dans toute proposition il y a trois parties essentielles: le sujet, le verbe, et l'attribut.

Il arrive très-souvent que le verbe et l'attribut sont réunis en un seul et même mot; comme dans cette proposition: il vient; que le grammairien décompose ainsi: il est venant. (Giraut-Duvivier Grammaire des Grammaires.)

Proposition . . . L'énonciation, l'expression d'un jugement; discours qui affirme ou nie quelque chose. Cette définition . . . on (le) trouve dans tous les dictionnaires et toutes les grammaires . . . (La grammaire française philosophique et pratique . . . par Léger Noël.)

PROPOSITION . . . 6.^o Terme de grammaire et de logique. L'expression d'un jugement. Une proposition se compose essentiellement d'un sujet, d'un verbe et d'un attribut . . . quand je dis: la terre est ronde, (ce jugement) s'appelle proposition. (Littéré, diction). Feladat = problème.

teltenségek közzé tartozik.“ — Az eredeti szöveg hű fordításban ez: „Hovátovább *jo ban* átlátták a veszélyét az *oly* philosophiai *elméletekn-k*, a melyek nem *tapasztalt* tényekre alapítvák. Átlátták, hogy bármi lehetett is a földön beszélt legelső nyelv, *minthogy* az ismert legősibb nyelveket is megmérhetetlen köz (akár = hézag) választja el attól, elemeit és grammaticáját még csak hozzávetéssel sem lehet újra fellelni.“ — Látni való, hogy a könyvbéli fordítás csak olyas valamit mond, de nem azt a mit a francia szöveg s azt is rossz constructióval és kifejezésekkel.

„A felelet megoldása e szerint épen az *ellenkező eljárás felé terelte* a tudósokat.“ A fr. szöveg: „A feladat sarkpontjait megcserélték.“ (Les termes du problème ont donc été renversés.) Azaz nem elméletből következtetni tényekre, hanem a tényekből elméletre.

„hogy a legpontosabb megfigyelés alapján visszajussanak eredeti alakjukhoz, a legközelebb eső állapotig“, fr.: pour remonter de proche en proche à l'aide d'observations exactes jusqu' à un état le plus voisin de leur forme primitive.

„*procédé*“ B. = kifejlődés foka. — Három helyen háromképp van fordítva a „*procédé*“, s két ízben hamisan.

„*soit . . . soit*“, B.: egyrészt . . . másrészt! „És az ilyen megállapított törvényben kimutatják egyrészt az emberi nem közös tehetségét, másrészt az egyes emberi törzsek különleges szellemi tehetségének kifolyását.“ Igazítva: és *minden* imígy állapított törvényben *vagy* az emberi nem közös tehetségeinek, *vagy* az emberi törzsek sajátságainak eredményét mutatják ki.

p. 5. „*versenykör*“, fr.: concert. Miért nem a mint szokták: „*hangverseny?*“

„Elfogadva ezeknek (miknek?) kitünő eljárása módját.“ Olv. „*ama tudományok derék módszerét.*“

„A *világ* számos nyelvei nyelvosztályokra és *nyelvcsaládokra* oszlanak, *ugy* mint a föld népei *néptörzsekre meg fajokra*.“ Igaz. és hübben: A földön beszélt nyelvek csoportokra és családokra oszlanak, mint a földgömböt népesítő nemzetek törzsekre. A „*fajokra*“ kakuktojás.

„*hogy egy szóval jelezhessük azon fensikot*, a hol ezek a nyelvek *kifejlődtek*, fr.: pour marquer d'un seul mot les principales *contrées* ou ces langues ont pris leur développement.

„melyet indo-európaiak neveznek, *hogy jelezhessük*“ stb. tehát azért *nevezik* [ők] így, hogy *mi jelezhessük*.

p. 6. *ensemble* B. szerint „teljesség.“

„a latin . . . nem keletkezett a görögből,“ fr.: le latin . . . ne dérive pas *directement* du grec.“ A kihagyás voltaképpeni hiba.

„E különböző nyelvjárások szavainak, grammatikai formáinak,

melyek egyrészt közösek, másrészt minden egyesnek sajátai, pontos analysise *segélyével kétségbevonhatatlan* bizonyossággal megállapították ezen tényeket, melyek oly *kiváló* fontosságúak a nagy család népeinek *nevezetes* történelmére. — Oly sok a hiba benne, hogy könnyebbnek lelem újra lefordítani mint igazítani. No hát: „E különböző *nyelvek*”) szavainak, részint külön saját nyelvtani alakjainak pontos elemzése által *állapították meg bizonyossággal azokat a tényeket*, melyek a mi nagy, népesaládunk történelmére nézve oly jelentékenyek.“²⁾ Ebből láthatni, hogy a felhúzott négy szó, négy szép kakuktojás!

8. p. Az ural-altai hasonlóságok táblája egészben egy óriási kakuktojás.

p. 9. „4. §. általános észrevételek a tájnyelvekről és a nép nyelvéről. — Ez a szak. Egg. korábbi kiadásában nincs meg; kár is volt fordításával vesződni, mert csak specialis francia érdeke van. De ha már meg van, hadd lássuk a ford. hibákat benne. „Valamely nép *nyelvén* azon szók összegét értjük stb. A felhúzás kimutatja a hibát. Az ered sz. így szól: „*Nyelv v. idioma* alatt a szók összeségét értjük, mellyel azon egy nép, azon egy nemzet, stb. Tovább: ezt: „*langage d'une classe de la société*,” „valamely *táj* nyelvének“ fordítja B.

„eszméknek, *gondolatoknak* összeségét fejezzük ki.“ — A „*gondolatok*“ kakuktojás, még pedig romlott; mert egy „mondat“ még *egy* gondolatnak sem mindig elég a kifejezésére, többet pedig *egy* mondat *nem* fejezhet ki.

p. 10. „A betűk neve a görögöknél *στοιχεῖα*, a latinoknál *elementa*.“ Ford. kihagyta a szövegből, hogy így a *hangokat* nevezték, melyeket az illető betűk jeleltek. („Quand on vouloit exprimer le son elementaire.“) De biz' én így is kétlem, hogy a betűket *elementumoknak* nevezték volna Romában. Mert ez esetben a „*quarta littera elementorum*“ (Caes.) és „*elementa litterarum*“ (Quint.) esetlen szólások volnának.

„*annál fontosabb* ezen *indogerman* alphabetumnak az *összeállítás*.“ Mit mond E.? „a három, u. m. görög, latin és francia alphabetum elemzése és összehasonlítása.“ — Evvel a szóval „*indogerman*“ francia soha sem él, jól is teszi. Másfelől „*indogerman* alphabetum“ nem létezik! — „*Annál fontosabb*“ helyett olv. „*figyelemre méltó*“, — fr. *mérite une attention particulière*.

¹⁾ „Idiome“ használatához képest kettőt jelenthet: 1) A nemzet nyelvét; 2) tájszólást. Itt az elsöben kell érteni; „nyelvjárás“ csak az utolsót teheti.

²⁾ „Important“ is két jelentőségű, u. m. fontos és jelentékeny. Ném. wichtig és bedeutend, vagy: von Belang.

„a phoeniciaiak a betűjeleiket Egyiptomnak köszönik“; az utána következő „Ugyanis“ merőben esetlen: fr. *cependant*; annyi igaz, hogy sat.

„Ugyanaz *min'* a melyeknek neveivel és alakjaival a phoenitiai vagy samaritán alphabetumban találkozunk.“ hamis és valótlan. Hamis, mert Egg. azt mondja hogy „a 16 (v. 22) betű szorossan véve elégséges volt a görök főhangok jelölésére.“ Továbbá: nem „ugyanaz,“ hanem felleljük a neveiket és alakjaikat a phoenitiai alphabetumban.“ Az „alakjaikat“ egyébaránt *cum grano salis* kell venni.

Au reste = egyébaránt. B. „végre“.

„nem jelképeznek hangokat“ fr. *représentent moins des sons nouveaux* que stb. azaz: nem annyira új hangokat mint stb. *jelölnek*.

„a cursiv írás csak későbbi koru,“ fr. *nous n' en (de l'alph. grec) connaissons pas la forme cursive*.

„mig később *λ* alakot vett föl,“ fr. *mais plus tard elle (V) s'est renversée comme nous l'écrivons aujourd'hui (A)*. (B. a *λ* csak a későbbi kiadásokban van így.)

A digammáról való nem egészen helyes, de zavaros ismeretetést kiigazíthatta volna B. ha egyébünnen nem, a Curtius nyelvtanából: §. 3. J. és §. 220.

p. 11. „tökélyesítették és kiegészítették . . .“ fr. *ont contribué à perfectionner et compléter*. (T. i. hozzájárultak a tökélyesítéséhez és kiegészítéséhez.)

„Plato nyelvéből szókat vettek át.“ Ezután az eredetinek e megjegyzését: „Tudnivaló, hogy ezek az újítások legkevésbé sem bizonyítják a két alphabetum és a két nyelv közös eredetét,“ kihagyta a ford.

p. 12. Itt megint ki van hagyva: „eunek a latin alphabetumnak, melyet a középkorban nem csekély változtatásokkal különbéleképp módosítottak, olykor el is csúfítottak, a XV. és XVI. száz calligraphusai s nyomdászok adták vissza egy részben az eredeti alakját.“ — Ki van hagyva a következő *passus* is:

„A három alphabetumot egészözkben összehasonlítva, úgy látjuk nyelvtanainkban, hogy csaknem egyenlő számu betűkből állanak; de az csak történetes találkozás. Bármely futólagos tekintet észrevéteti, hogy mindenikök foglal magában oly hangokat és betűket, a melyek hiányoznak a többiekben. Némely betű kéttelé is szolgál, mint a latinban a *c* és *k*,“ a francziában sok szóban a *g* és *j*.

„Az alphabetum feladata jelezni azon (azokat a) hangokat, melyeket kifejezni akarunk“ (ki akarunk fejezni); de ezt nem éri

el minden tekintetben. A legteljesebb¹⁾ e tekintetben a görög. Van neki jele a rövid és hosszú e és o megjelölésére, de hiányzik a rövid a, i és y megkülönböztetésére.“ — Ezt a passust B. mód nélkül megrövidítette és nem éppen szerencsésen.

„különböző hanggal birnak,“ fr. ont *pris* en son different *de leur son primitif*. — Az egész kikezdés el van fordítve és csak oly formát mond, de nem azt a mit Egger, néhol absurdumot is.

Az utána következő szöveg és jegyzés ismét meg van — károson — herélve.

„A betük és szótagok a nekik megfelelő hangzson kívül“ stb. — fr. outre le *son* qui leur est *particulier*.

B. kihagyott egy feltett esetet, u. m. „Ha a három e-t azon-egy hangfeszítéssel mondanók ki: *léyévé, vétéré, élévé*; hát ha még egy sorban, vagy több sorban minden szótagot azon hang nyomatékkal mondanánk ki, szörnyű fárasztó lenne a fülnek Szintugy a lenne ha . . .“ itt következik aztán a lefordított második eset.

„és az egység helyre áll,“ fr. le mot *prend une sorte d'unité*.

„legyen bár *kevésbé* (minél?) érzékeny“. Igaz.: „bármily kevésbé érzékeny.“

p. 13. „aeolokat . . . a latinok követték“, — fr. les *aeoliens* . . . *suivaient*, pour l'accent, les même règles que la langue latine.

A latin accentualásról azt is mondja Egger: „Némely latin feliratokon látható ékezet-jelek oly hanyagul látszanak odavetve lenni, hogy a kritikusok bajosan bírhatnak némi szabályt fedezni fel benne.“ B. kihagyta. De kihagyott még sokat és rövidített ott, a hol nem kell vala. Ezeket nem részletezem, de egy fordítást nem hagyhatok szó nélkül. Egger így ír: „Azoknak az úgynevezett ékezeteknek, melyeket nem egy nyelvtanunkban s kezdő könyvünkben (t. i. a francziákban) látunk, nincs más czéljok, csak az, hogy az egyébaránt egészen hasonló szokat egymástól megkülönböztessék, mint ezeket: *musa* a nominativusban, *musâ* az ablativusban. De semmi közük azzal az ékezettel, a melyről szólunk.“ Lássuk a fordítást: „Csak a grammatikákban lehet látni itt-ott megjelölve (mivel?) a szótagot; így pl. *musâ*, hogy megkülönböztessék *musâ* nominativustól.“ — Erre nem lehet egyebet mondani, hanem: X. ut tök. Egger bizonyos arbitrarius jelekről szól, B. pedig a quantitasairól.

p. 15. „A mi a hosszú és rövid szótagnak mennyiségét illeti, az *talán* ismeretes.“ A gyönyörű *constructio*ju mondat megítélését az olvasóra, bizom, és csak azt kérdem a fordítótól, hogy ha az a mit akart mondani csak „talán“ ismeretes, miért hagyta ki azt a passust, a hol Egger világosan megmondja?

¹⁾ Fr.: „le plus régulièrement composé.“ A „teljes“ szó olyan mindenféle dolgot tévő szolgáló (maid of all works) ebben a fordításban.

„hehezetesítés!“

Ford. igen jól tette, hogy latinul is, görögül is megmondta mit akar ezzel az otromba furagvánnyal kifejezni, mert biz' én különben meg nem értettem volna. De nem értem a definitióját sem: „azon erőnek fokozása, melyet a hehezet valamely hangnak kiejtése alkalmával nyujt.“ — Unalmas és untató elemzése helyett álljon itt a fr. szöveg: „L'aspiration est un surcroit de force que le souffle donne à une lettre dans la prononciation.“ Csak azt jegyzem meg reá, hogy a pron. relat. a francziában a „*surcroit*“ szóra, a fordításban az „*erő*“-re (force) vonatkozik! Valóban csodálkozunk kell, hogy valaki, a ki, mint látszik, sem magyarul, sem francziául nem tud jól, miképp vállalkozhatik „összehasonlító nyelvtan“ írására, ha más tudós „nyomán“ is?

A dolog világosítása végett tudni kell, hogy azt a hangot, a mellyel a magyar a *ha, hát, hiba, here, hobort, hús, hős, hús* szavakat kezdi, francziának kimondani teljes lehetetlen. Sőt nincs meg az az olaszban, új-görögben is, és Egger a definitiójával azt a mellbeli megerősítést jellemzi, a melybe hangzón kezdődő né-mely szók (*hache, haut, hêtre, heurter, libou, homard, houille, hutte*, stb.) kimondása kerül. Tehát a fr. értelmezésnek a mi *h*-ánkkal semmi köze, s az „aspiratio“-t „hehezet“-nek fordítani ferdeség.

p. 16. „*ἔρπω* = *serpo* stb. mely esetekben a spiritus aspert a latinban *s* képviseli.“ Oly ostobáknak tartja B. az olvasóit, hogy nem látják ezt az ő kakuktojása nélkül a példákban?

p. 17. „feltűnő sajtáság“, fr. *délicatesse remarquable*.

„A quantitas a pótlásnak hasonló példáit nyujtja.“ Jobb renddel: Hasonló példáit nyujtja a pótlásnak a quantitas.

„mind a három képes egy időben változtatni a szótagot.“ Ig. módosíthatják mind hárman egyszerre a szótagot.

p. 18. „Mint hogy hozzá vagyunk szokva oly nyelvek tanulmányozásához, melyek *írásjegyek által le vannak írva*, alig képzelhetjük stb.“ Így kell vala: „Mivel *alig* szoktunk más nyelvet tanulmányozni, mint olyakat, *a melyeket az írás állandósított*, alig stb.

„A XI. XII. XIII. századbéli franczia grammatika *nem sokban* különbözik a maitól.“ A sz. azt mondja, hogy „*semmi lényeges elvben sem*“ (daus aucun principe essentiel). Furesa dolog, hogy a franczia nyelv ügyében a magyar corrigálja a francziát!¹⁾

A franczia futur I.-ről levén szó, azt írja E., hogy „a hasz-

¹⁾ A furesaságot persze, hogy nem látja a magyar B., a ki a német B.-től a következő dolgokra taníttatja magát: „*ám* = ádom, adom; *lám, nám* = látom; *meg* (én meg te) = *megé*; ugyanaz a *megé*, mint ebben a mondatban: *a ház megé megyek* stb. (Összehas. Nyelvt. 34. lap. jegyz.

nélatban már eltűnt (volt a) származása, (*sauver-ai*) emléke; az írás pedig nem gondolt vele“ (helyesebben: nem vette számba). A mi ezután következik: „Még irodalmi korban is szentesít (az írás) oly népies eredetű alakzatokat, a melyeket csak irástudatlanságnak tulajdoníthatni,“ kihagyta ford.; pedig a nyomba következő példát csak abból lehet megérteni. A helyett megajándékoz egy hosszú jegyzettel, melynek csak igen épületes végét közlöm curiositással:

... maga az irodalmi nyelv is dialectusból keletkezett, sőt ma is dialectus; t. i. az irodalmilag művelt emberek dialectusa. Olyan dialectus, mely megmarad abban a stadiumban, a melyben századok előtt volt, mint a fraeczia, vagy csak nagyon esékelyet változik mint a német vagy a magyar. A magyarban különösen a dialectus és az irodalmi nyelv közti eltérés soha se volt oly nagy, mint az említett nyelvekben. A dialectus a szabadon fejlődő élő nyelv, az irodalmi a bilincsekbe vert, természetes fejlődésében megakadályozott, mozdulni nem tudó dialectus. A nyelv élő organismus, mely rendszeresen fejlődik, rendszeresen változik és ez a rendszeres változás a nyelvjárásban mutatkozik. Ez a változás hangok átalakulásában áll, tehát hangtani.“ — Úgy-e, hogy a fenn jelölt kihagyással vallott kárunk bővön ki van pótolva? De haladjunk tovább.

p. 20. Az orthographia értelmezéséhez azt az észrevételt esatolja E., hogy „Minden nyelvnek meg van tehát a maga helyesírása, írása módjának sajátos alkalmazása.“ Fordítónk nem tartotta méltónak a közlésre. Talán abból az okból, a miért a következő kikezdésben is elhagyta a zárjelek közti passust.

p. 20. „Teljes volna az orthographia, ha minden hangnak volna (olv. lenne) megfelelő jegye az írásban, [úgy, hogy se azon jegyet ne kelljen kétféleképp mondani ki, se azon hangnak ne legyen két különböző jegye]“ — Megjegyzem még, hogy „parfaite“ nem „teljes,“ hanem *tökéletes*, a mi nem mindegy.

Továbbat meg van hamisítva ez is: „Alig van nyelv, melynél ez az összehangzás észlelhető volna.“ Mert ez az állítás csak a meg nem esonkított előbbi kikezdésre nézve igaz; a farkavágott fordítmány tekintetében merőben valótlan. Sőt ellenben minden nyelv írásában meg vannak azon nyelv hangjainak megfelelő jegyei: a *cs* éppen oly megfelelő jegye a csóka, hajcsár, takács stb. szavakbeli illető hangoknak, mint a *k* a kakaskodik-belieknek. A francia kimondásban négyféle *e* hang van és megfelelő négy jegy *e*, *é*, *è* és *ê*. A bajt éppen az okozza, a mit a kihagyott hely magyaráz. P. o. egyfelől a néma *e*-t nem csak *e* hanem *ent* is jelöli; másfelől éles *e* nem csak *bonté*-ban, hanem ezekben is:

parler, voyez, je trompai hallatik és az *e* nem mindig néma, hanem *ö*-nek is mondják ki, mint ezekben *le, me, ne*.

„majd közelebb, majd távolabb áll e czéltől,“ — „közelebb . . . áll a czéltől“: irhat-e ilyest éppen nyelvtanár? Aztán „majd . . . majd . . .“ e helyt germanismus. Mindenképp igazítva: *hol közelebb áll a czélhoz, hol távolabb tőle*.

„és jöllehet tudós grammatikusok *iprirkodtak megállapítani* e tekintetben a tényeket és kimutatni a változásokat, melyek a kiejtésbe becsúztak, azok legnagyobb részének tudatlansága és hanyagsága, kik ezen nyelveket beszélnek és írják vala megsemmisítették azon eredeti öszhangzást, mely az írás és beszéd közt uralkodott. Ez az oka annak, hogy jelenleg is látjuk a változásokat és bizonytalanságot a helyesírásban a classicus nyelveket illetőleg.“ — Éktelenebbül ferdíteni alig lehet, semmint ford. tette e néhány sorban. Legfőbb hiba az, hogy a mit az eredeti szöveg csak hypothetice és az írás legkorábbi állapotát tekintve mond, azt B. mint tényt és a nyelv egész történelmére vonatkoztatva állítja categorice. Tessék összehasonlítani: „De *haszinte* a legügyesebb grammaticus vezényelte volna is már eleitől fogva ezt a munkát (a hangok megjelölését), a kiejtésben történő változások és a beszélők s írók tudatlansága s hanyagsága megzavarták *volna* az írásnak a beszéddel való kezdetes egyezését. Kivehetni ezt az összehasonlított nyelvek orthographiájabeli változatokból és bizonytalanságokból.“¹⁾

„Jelenleg könnyűnek látzik nekünk, ha tollba mondanak, latin vagy görög szavakat leírni. *Ez onnan van, mert ezeket a nyelveket illetőleg nyelvünk kiejtéséhez alkalmazkodunk.*“

Itt három dolgot kell megjegyeznem. 1. Nem tudni mire, vagy kire vonatkozik a „nekünk“, „nyelvünk“, „alkalmazkodunk“-beli többes 1. szem. Eggerben tudjuk, hogy a francziára. 2. A felhozott passus hamisítva van, mint láthatni az eredetiből: „*cela tient a ce que la prononciation toute factice adopté dans nos*

¹⁾ Az orthographia tökélyének a korról járó hanyatlását és véganomaliáját legvilágosabb példában mutatja a franczia nyelv. Bármily szabatosan egyezhettek a latin nyelvben, tegyük Augustus idejében Romában a betűzés és kiejtés, ez a Gallusok szájában hangszerveik különbségénél fogva, mindjárt eleinte változást szenvedett, holott az írás megmaradt úgy a hogy volt. Hogy a két állapot egymás mellett megférhetett, ad esse ad posse valet consequentia. Lám német könyvet az erdélyi szász készület és akadozás nélkül olvas folyvást, holott nem csak orthographiai különbség van az irodalmi nyelv és a táj-, vagy helyesebben nép-szólás közt, hanem olykor merőben más a szász szó, mint a megfelelő német. — Galliában aztán hovatovább jobban eltávozott egymástól, főképp kopás és hangnyelés miatt az írás és kiejtés, míg ottan történt adoptatiók ellenére is a mai viszony vagy inkább bizonytalanság állott be. A csaknem türhételenné vált állapotot nem egy ízben kísértették megváltoztatni, de mindannyiszor hasztalan. Mi magyarok pedig az ellenkező irányban működünk. Grammatikusaink ugyanis abba a hinárba terelnek minket, a melyből a franczia és angol kivergődni szeretnének.

écoles se rapproche assez exactement de l'écriture." 3. Ki van hagyva egy néhány nem jelentéktelen sor.

„Egészen másképen áll ez a régiséget illetőleg. Itt a kiejtés és annak leírása számtalan nehézségeket szült a helyesírásra nézve, mely tárgyról köte- teket írtak össze a tudósok.

A legutolsó szó kakuktojás, de hogy kitűnjék mennyire el van fordítve az egész passus, hadd idézzem ismét az eredeti szö- veget :

Mais dans l'antiquité, les changements de la prononciation et ceux de l'écriture faisaient naître pour l'orthographe une foule de difficultés stb.“

A következőkből is meg kell említnem egy pár hibát: „hi- vatott grammatikusok“, B. (Les grammairiens de profession), Eg. — „két . . . grammatikusa“, B. (deux des . . . philologues), Eg. — „összeállítani a helyesírás szabályait“, B. (à coordonner en une véritable méthode les règles de l'orthographe,) Eg.

A következő passust is meghamisította: „Talán egyetlenegy egy nyelv sincs, melyben a hangoknak az írással való ily tökéletes egyezését (accord) lelnők.“ A „talán“ és „tökéletes“ ki van hagyva.

p. 21. „ . . . ha összehasonlitanánk Thukydidesből egy lapot valamely modern“, — Ezt csak a szöveg csonkítatlan és hamisi- tatlan fordításából érthetni meg, u. m. „Thukydides modern ki- adásából egy lapot az eredetivel vagy stb.“¹⁾

p. 22. A pontozatjelekről azt állítja ford. hogy „használatuk már Kr. e. negyedik századból való kéziratokban *constatálható*.“ Csak úgy lenne biz'a, ha volna görög vagy latin kézirat K. sz. előtti időkhől. Így csak annyit bizonyít, hogy B. nem érti ezt a szót: *constatál*, melynek a fr. szövegben nincs nyoma. Ime: „quoique mis en usage dans les manuscrits dès le IV. siècle *peut-être* avant l'ère chrétienne.“ — A mik ezután következnek, azokból egy rakás ki van hagyva a fordításban. Könnyű, de nem hasznos módja az át-, után-, „nyomán dolgozás“-nak.

p. 23. A IV. fej. címe: „A szónak, tőnek, gyöknek, gyök- höz járuló betűknek (suffixum, praefixum, alakképző végzet stb.) analízálása, a jelentés és a gyökér változásának czéljából.“ — B.- nak sikerült a feltűrése nem csak a szerző gondolatainak, hanem még a fejezetek címeinek is. Emez az eredeti szövegben így van : „A szavak elemzése. — A radicale-ról és a gyökről. — A gyök- hez járuló suffixumoknak, praefixumoknak, formativumoknak, vég- zeteknek stb. nevezett szótagokról, melyeknek czélja a gyök jelen- tése, meghatározása. — A gyök módosításairól.“

A két szerkezet közti értelemkülönbséget egy tekintetre lát-

¹⁾ Thukydides töredékei, melyeket Egyiptomban romok között ástak ki a legújabb időben, némi módot nyújtanak tisztába jönnünk ez iránt.

hatja az olvasó. Oka a tévedésnek az, hogy ford, a ki nem létező kéziratokban is „constatálja“ az „interpunctiót, a szeme előtt fekvő szövegben *nem* látta a pontokat s azt álmodta, hogy az „analyse“ minden utána következő szólamokra vonatkozik. Ennélfogva a *du, de, la, des* articulussokat (= ról, ről) genetivus-jeleknek vélte! Többet nem mondok.

„*megváltoztatják* némileg a gyökeret, *minthogy általános* jelentése határozott jelentéssé *változik* át.“ Fr.: ils *flechissent* en quelque sorte la racine *pour la faire passer* d'un sens *vague* à un sens *précise* et déterminé.

„Tőnek azon alakot nevezzük, mely ugyanazon szó minden alakjainak alapul szolgál.“ — Kakuktojás, és egyszersmind romlott. Igazítása vagy a mi könnyebb, helyes más értelmezéssel cserélése nem feladatomban, hanem meg kell mondanom itt is, a mit másutt és nem egyszer mondtam, hogy a *Stamm, thema, radicale*, (linga v. pada sanskr), magyarul nem „tő“, mollyel Hunfalvy P. nyomorította meg grammaticánk nyelvét, hanem: **törzsök**.

p. 24. „A régiek a gyökeret görögül *πρωτότυπα* szóval, latinul *principalia*, vagy *primitiva*-val jelölték.“ — Borzasztóbb ferdtés és egyszersmind valótlanság még a bírálatunk alatti könyvben sem létezik. A szöveg azt mondja és hibáztatja, hogy „gyökér“ nevet adtak oly teljes (complet), de egyszerű (simple) szavaknak is, melyeknek segítségével más, származott (dérivés) vagy szerkesztett (composé) szavakat magyarázunk (on explique); t. i. a most divó módon fejezve ki; a családfőnek, szóval a minden nyelvtanban előforduló „*primitivum*“-oknak. Ezeknek és csak ezeknek a görög neve: „*πρωτότυπα*.“ A *gyök* és *törzsök* fogalmát az ó-kori görög és latin grammaticusok nem ismerték.

„A görögök és latinok... nem hatoltak annyira nyelvök grammatikai analysisébe; és sajátságos, hogy épen a hindu grammatikusoknál *akadunk számos* olyanra, kik ezen irányban működve egy gazdag és változatos nyelv eredeti elemeinek, azaz, a gyökereknek nagy számát állították össze. A hinduk már jó régen bírnak a gyökereket feltüntető szótárakkal, míg mi csak most láthatunk hozzá.“

Szegény hindu grammatikusok, hogy deválválja érdemöket B., a ki nagy tudós lehet, de bizony rosz fordító. A dolog való-sága az, hogy az egész nyelvphilosophiát egyenesen és közvetlenül nekik köszönhetik az európai nyelvészek. Az eredeti szöveg így nyilatkozik: „A görögök és latinok nem űzték oly messze (t. i. a gyökök és törzsökök fogalmáig) nyelvök elemzését; és *nevezetes* az, hogy a hindu grammaticusoknál leljük a *legtökélyesebb példáját* annak a működésnek (travail), mely egy gazdag és változatos nyelv szavait bizonyos számú kezdeties (primitif) elemekre redu-

cálja . . . A hinduk felettébb ős régóta (de haute antiquité) vannak az ő nyelvök valódi *gyökerei* szótárai birtokában, holott mi még *alig* is kezdünk olyanokat szerkeszteni a görög és latin nyelvek számára.“ Ford. csekélylését, lóhátról való hánykolódásait hát nem kell Eggernek tulajdonítani.

p. 25. „A gyökér tövé *válván*, nem csak az új betűk hozzájárulása által módosul . . . ; hanem a betűk magok is, melyek a szó *kiváló* részét *képezik*, alá vannak *vetve* a módosulásnak.“ — Képtelen vagyok azt vélni, hogy ennyi hibát csak hanyagság vagy — Isten bocsássa meg bűnömet — tán éppen tudatlanság halmozhat össze három sorban.

1. A francia megkülönbözteti a kettőt: „*devenant*“ és „*en devenant*.“ Az első: *participe présent*, a második: *gérondif*. A szövegben „*en devenant*“ van, tehát „*válván*“, hiba

2. „az új betűk“ a szövegben határozatlanul (*article partitif*-al) áll, tehát csak: *új betűk*.

3. A szövegben „*en*“ nem vonatkozhatik „*mot*“-ra, mert ez az egész periodusban nem fordul elé; hanem a „*racine*“-ra; tehát nem a „*szó* részét“, hanem a „*gyökér* részét.“

4. A ki az *actuel*-t „*lényeges*“-nek fordítja, attól kitelik az is, hogy az „*essentiel*“-ből „*kiváló*“-t fordítsen. *Nobile par errorum!*

5. „*Képezik*“ azt akarja értetni, hogy: látszanak tenni.

6. Sont *sujettes a se modifier* = módosulhatók. (B. fordítása rabszolgai.)

Az eredeti szöveg magyarítása szabatosan: „A gyökérből nem csak úgy lesz szó-osztály törzsöke, hogy új betűk járulnak hozzája, hanem lényeges részeinek látszó betűk is változhatnak benne.“ P. o. *τρέπ-ω* gyökere *τρέπ*; melyben az *ε* szintoly lényeges alkatrésznek „*látszik*“, mint a *τ, ρ, π*; de némely szókban, mint *τρέπτη, τροπήιον, τροπικός, τρόπος*; szóalakokban, mint: *τέτραρα, τέτραρας, ετετρόπειν, ο-vá*, ezekben: *έτραρον, έτραπόμην, α-vá* változott.

p. 26. „Az idők képzése *elváltoztatja* színleg a gyökeret, melyet a *helyes* analysis megtanít *felismerni*.“ Az eredeti szöveg szerint: „Az idők alakítása kiveszen *néha* egy gyökeret az alakjából, de elemzés útján ráismerünk.“ B. nem tudja, hogy *défigurer* = alakjából kivenni, eltorzítani, elcsúfítani = entstellen, verunstalten. A „*helyes*“ epitheton, kakuktojás. Azt sem tudja B. hogy „*apprend à reconnaître* = ráismertet. V. ö. RÁISMER, a M. Ny. Szótárában.

„A végzetek fontossága oly nagy a classicus nyelvekben, hogy külön tárgyalást igényelnek¹⁾, a suffixumok helyes felfogása

¹⁾ „Fontossága — igényelnek!“

különösen nagy figyelmet érdemel.“ — Mit mond Egger? „A *végzetek* értéke általán szólva a három classicus nyelvben elég *könnyen* felfogható, úgy hogy külön tárgyalásukra *nincs* szükség; a tulajdonképp úgynevezett *suffixumoké* talán több figyelmet igényel, hogy jól megérthessük.“ — Fordítónak az eredeti szöveg műszavait saját értelmökben kell használni. Világosítsuk egy magyar példával: *gondolkod-ik*-ban Eggernek: *ik*, végzett; *kod*, suffixum. A görög *σωφρον-ίζ-ω*-ban *ω*, végzet; *ίζ*, suffixum. Miért tartja sz. nehezebbeknek a suffixum megkülönböztetését, az onnan van, hogy a francziában nincs olyan ige, mely egy más franczia primitif igtől venné suffixum segítségével a származását; mert az ily értelmű igekeket készen kiformalva vette át a franczia a latintól.

„észrevezesszük mily nagy *hatása* van a *ζ* vagy *ιζ* suffixumoknak a folyton változtatlan egy *ω* végzethez *képest*.“ — Fide et sensu caret. Fr. „on remarque toute la force du suffixe *ζ* ou *ιζ* *distinct* de la terminaison *ω*.“ — Alább ismét: „... mennyire *elválik* a cselekvő végzet *o* a *g* suffixum *által*...“ Szintoly non-sens mint az előbbi. Fr. „combien le terminaison active *o* se *distingue* nettement du suffixe *g*.“ Mit ért B. a „képest“ és az „által“ alatt, azt csak az Isten tudja; ford. maga aligha.

Az *i* kötőhangzóról azt állítja B. hogy „valóságban esetrag és vagy a genitivust vagy a locativust képviseli (sic)“ Itt a kakuk nem csak romlott tojást csempészett be, hanem a poszáta legitimus tojásai közül ki is lökött egyet érette. A fr. sz. ugyanis az ily példákbeli *i*-ket nevezi kötőhangzóknak (voyelle de liaison), mint: *facil-i-tas*, *frag-i-lis*, *cap-i-tur*, melyeknek bizonyára a genitivussal vagy locativussal semmi közük, s aztán azt veti utána, hogy *silv-i-cola*, *rur-i-cola*, *publ-i-cola* szavakban is kötő *i*-k vannak. Az utolsóról pedig éppen azt jegyzi meg, hogy rövid quantitása már maga bizonyítja, hogy *nem* „genitivus“ végzet, bár némely esetben lehetett eredetileg az is.

„Ez a kötő őszhangzó nem mindig szükséges, hogy segítségével a gyökeret a suffixumhoz és a suffixumot a végzethez csatoljuk.“ A szavak hibás rendje mellett, miszerint a „csatoljuk-“ nak közvetlenül a „segítségével“ után van a helye, még azt is kell tudni, hogy *ou* (vagy) van „és“-nek fordítva, mi merőben helytelen, mert a két eset azon egy szóban nem fordulhat elő.

* * *

Ha a bírálat alatti könyvet tartalmára nézve akartam volna rostálgatni, egészen végig kell vala mennem rajta; de biz' én csak mint fordítást igyekeztem ismertetni és a felhordott mutatóványok azt hiszem eléggé győzőleg bizonyítják, hogy nem sokat ér, sőt nem egy esetben helytelen állításaival kárt is tehet. Mint-

hogy azonban B. ur saját nyilatkozata szerint „fordító“-nál magasabb címet követel, kéntelen vagyok megvizsgálni, mi jogon bigyesztette könyve czimlapjára a „dolgozta“ kifejezést?

Világos, hogy az indokolatlan kihagyásokkal nem érdemli meg műve a dolgozat nevet; de biz' a bírálatomban korholt kakuktojásokkal sem. Más jógezíme hát nincs, hanem csak az, hogy — mint előszavába írja — figyelmét a magyar nyelvten tényeire is kiterjesztette.

„A nyelvten tényei“: ennek a szólamnak nem birván értelmét venni, lefordítottam a mivelte nyelvek elékelőire imígy: bhúrârthâh vyâkaranasya, τὴ περιχρημένα τῆς γραμματικῆς, facta grammatices, die Thatsachen der Sprachlehre, les faits de la grammaire, i fatti v. gli atti della gramatica, the facts of the grammar. De minthogy az illető nyelvek philologiai irodalmában a két szót párosítva nem leltem, meggyőződtem, hogy abba a rovatba tartoznak, a melyeket a francia így bélyegez: „des mots étonnés de se trouver ensemble!“

Magának a dolognak jártam hát utána és felfedeztem, hogy Egger fordítója a magyar finnisták dolgozataiból egy falka passust kiszedegetett és az eredeti mű illető rovataiba beszuszakolt. De erre már azt mondom Horatiussal:

Purpureus, late qui splendeat, unus et alter

Adsutur pannus . . .

Sed nunc non erat his locus!

Mert né, Egger egész rendszerét a felvett három nyelvre alapítja. Módszerét, előadását annyira azok határai közzé szorítja, hogy semmi idegen elemet rendbontás és eszmezavar nélkül sorai közzé, avvagy csak előadása folyamát jegyzetekkel szaggatva, beférkeztetni nem lehet. Ezzel azt vélem, eléggé jellemeztem B. eljárását, melyre tehát önálló dolgozat címet, akár jól, akár rosszul legyen végrehajtva, nem ruházhatok. Midőn Aesopus szarkája az elhullott pávatollakat magára tűzve büszkélkedett, azt értem; de hogy aztán pávaságot is arrogált, annak megadta az árát:

. . . il se vit bafoué¹⁾

Berné, sifflé, moqué, joué.

Hátha még nem is magára tűzte a felszedett tollakat a mi szarkánk, hanem idegen madarat díszített vele s aztán érdemül tulajdonítja magának, ehhez mit mondjunk? Már pedig éppen ezt

¹⁾ BAFOUER, traïter quelqu'un avec dérision. *Littre*, Dict. — Bafouer (qn.) jemanden schimpfflich und verächtlich behandeln. *Schwan* Diction. Français Allemand.

a szerepet viseli E. fordítója. Hogy milyenek ezek a tollak, azt vizsgálni nem feladatomban, csak annyit állítok, hogy az a madár semmit sem nyert velök s általában a B. „összehasonlító nyelvtana“ nem oly mű, mely az új tudományt irodalmunkba átültette, sem a mely azt „megérthetővé, igazságát egyszerűvé, könnyebben felfoghatóvá“ tette volna. A tanuló ezután is, mint eddig, más nyelven irt forrásokhoz és segédeszközökhöz kéntelen folyamodni. ha helyes és világos tudomást akar szerezni az „összehasonlító nyelvészet“-ről.

DR. BRASSAI SÁMUEL.
